

debere multa contraria agere. In his textibus exprimitur peccatum ignorantiae: non sola autem exprimitur ignorantia affectata: ergo agitur de ignorantia vincibili in genere. Ergo 1°.

2° *Auctoritate omnium Ecclesiae Doctorum*, qui unanimes voce propositionem nostram semper docuerunt.

3° *Ratione.* Qui enim vult causam, effectum velle censetur: sed qui agit ex ignorantia vincibili, quam scilicet depellere negligit, vult causam: ergo. Unde iudices saepe damnant homines ex ignorantia delinquentes, quia aestimant illorum ignorantiam esse vincibilem.

Quae ex huiusmodi ignorantia fiunt, dicuntur voluntaria in sua causa.

Hinc 1° qui officia confessarii, advocati, medici, notarii, magistri, etc., suscepturi, scientiam tali officio competentem acquirere negligunt, graviter peccant; actus enim iniusti ex eorum ignorantia procedentes, ipsis coram Deo imputabuntur.

Hinc 2° patet quid sentiendum sit de peccato philosophico, quo scilicet, ut quidam volunt, ratio offenditur et non Deus, quia agens de Deo inter operandum non cogitat; constat enim, ex probatis, necessarium non esse ad peccandum, ut inter agendum de Deo cogitemus, sed sufficit ut de illo cogitare debeamus; alioquin sceleratissimi homines qui Deum penitus obliviscuntur, privilegium non peccandi per excessus suos acquirerent.

Qui perversam hanc doctrinam fusius tractatam videre cupierit, *Coll. Andeg.* legat (*sur les Péchés*). Vide *Tractatum de Peccatis*, cap. 1.

Fatendum tamen cum universis auctoribus ignorantiam pure consequentem, id est non affectatam, voluntarium minuere; qui enim ex tali ignorantia agit, ita affectus supponitur, ut, seclusa ignorantia, id non faceret: ergo actus ex hac ignorantia provenientes non fiunt secundum plenam voluntatis inclinationem, ac consequenter imperfecte tantum sunt voluntarii.

Peccatum autem est mortale aut veniale, juxta gradum negligentiae in acquirenda debita scientia: gradus

isti sunt numero infiniti; solius est Dei eos recte cognoscere.

Observandum est aliud esse peccatum ignorantiae, et aliud peccatum ex ignorantia: peccatum ignorantiae est omissio scientiae debitae, et peccatum ex ignorantia est illud quod ignoranter committitur. Verum nulla ignorantia rationem peccati habere potest, nisi ex negligentia oriatur: unde qui de salute sua est diligens, propter ignorantiam damnari non potest; si enim in eo aliqua sit ignorantia, invincibilis habenda est. Hanc quippe regulam tradunt doctores, qua ignorantia vincibilis ab invincibili secerni possit, videlicet, quoties aliquis, ad discendum ea quae ad proprium statum vel ad particulares operationes suas spectant, eam adhibuit diligentiam quam in similibus adhibere solent probi et prudentes viri, et nullum expertus est dubium de jure aut facto aut de circumstantia quam ignorat; aut si dubium exortum fuerit, pari diligentia illud excutere conatus fuerit, iudicaveritque actionem esse licitam, et tamen erraverit, ignorantia respectu ejus fuit invincibilis proindeque inculcata. Secus, vincibilis proindeque plus minusve culpabilis reputanda foret.

PROPOSITIO SECUNDA.

Quaelibet ignorantia invincibilis tollit liberum et ab omni peccato excusat.

Probatur auctoritate *S. Aug.*, *S. Thomae*, concilii Tridentini, *Alexandri VIII.*, consensu doctorum et ratione.

1° *Auctoritate S. Aug.* qui variis in locis, et praesertim de libero Arbitrio, l. 3, cap. 18, n. 40, sic habet: « Quis peccat in eo quod nullo modo caveri potest? » et cap. 19, n. 43: « Non tibi deputatur ad culpam quod invitatus ignoras; sed quod negligis quaerere quod ignoras. » Ergo 1°.

2° *Auctoritate S. Th.*, qui, 2 2, q. 79, art. 3, concl. in fine: « Si talis sit ignorantia quae omnino sit involunta-

ria sive quia est invincibilis, sive quia est ejus quod quis scire non tenetur, talis ignorantia omnino excusat a peccato. Ergo 2°.

Auctoritate concilii Tridentini, sess. 6, de Justif. cap. 11, sic se habentis: *Deus impossibilia non jubet*: at qui Deus impossibilia juberet, si ignorantia invincibilis ab omni peccato non excusaret; jubet enim ut a quolibet peccato absteineamus: porro abstinere non possumus a peccato quod invincibiliter ignoraremus: ergo 3°.

4° *Auctoritate Alexandri VIII* qui, anno 1690, sequentem damnavit propositionem: « Tametsi detur ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in statu naturæ lapsæ, operantem ex ipsa non excusat a peccato formali. » Ergo ignorantia invincibilis etiam juris naturæ a peccato formali excusat. Ergo 4°.

5° *Consensu doctorum* qui omnes, seclusis hæreticis, nostram docent propositionem. Ergo 5°.

6° *Ratione*. Ubi est ignorantia invincibilis, nulla est intellectus advertentia: ergo nulla voluntas, siquidem nihil est volitum nisi præcognitum. Et vero, si opus ex tali ignorantia factum, esset voluntarium, vel in se, vel in causa: atqui neutrum dici potest; non in se, *ut patet*; non in causa, cum ignorantia imputari non possit, ex hypothesi. Ergo 6°.

Facta Scripturæ quæ obijci solent, ut peccatum Abimelech Saram in uxorem acciperè volentis; actio Jonathæ mel contra patris prohibitionem degustantis, etc., de ignorantia vincibili intelligenda sunt, supposito quod sint peccaminosa. In plerisque enim agitur de ignorantia facti aut juris positivi: atqui Jansenistæ fatentur ignorantiam invincibilem facti aut juris positivi ab omni peccato excusare: ergo.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Sequens Cœlestii propositio damnata est in concilio Diospolitano: « Oblivio et ignorantia non subjacent peccato, quoniam non veniunt secundum volun-

tatem, sed secundum necessitatem. » Ergo quæ ex necessitate seu ex ignorantia invincibili eveniunt, a peccato non excusantur.

R. Dist. ant. Citata propositio damnata est ad sensum Cœlestii, *conc.*; in se sumpta juxta sensum quem exhibere videtur, *nego ant.* Etenim Cœlestius, necessitatem gratiæ negans, habebat ut invincibilem ignorantiam quæ solis naturæ viribus vinci non potest: hoc autem est falsum et merito fuit damnatum. Præterea, catholicis assentibus hominem diu in præsentī vita esse non posse sine aliquo peccato saltem oblivionis aut ignorantiæ, objiciebat, per argumentum ad hominem, hæc peccato non subjacere, si necessario eveniant. Sed hoc iterum in sensu Cœlestii erat falsum: necesse quidem est ut homo, in præsentī statu, quædam admittat peccata saltem ignorantiæ et fragilitatis, et hanc voluntatis suæ inconstantiam penitus tollere non potest; sed nihilominus remanet liber circa singula. Ergo.

Multa ex *S. Augustino* et *S. Thoma* excerpta obijciunt Jansenistæ, sed omnia de ignorantia vincibili intelligi possunt, et revera sic intelligenda esse patet testimoniis eorundem doctorum supra citatis, quæ ad sensum adversariorum detorqueri nequeunt.

Obj. 2°. *Ignorantia facti, non juris, excusat*; est regula 13 juris canonici. Ergo.

R. Nego conseq. Nam hæc regula pro foro externo statuta est, et quidem sapienter; nisi enim admitteretur, delinquentes semper se excusarent, dicentes se legem ignorasse: at in foro conscientiæ et coram Deo locum non habet.

Obj. 3°. *Ignorantia juris naturalis, etiam invincibilis, volita fuit in causa sua, nempe in peccato Adami, eodem modo ac peccatum originale*: ergo eodem modo imputanda est.

R. Nego conseq. et paritatem. Nam 1° in eis quæ a decretis Dei pendent et sola revelatione noscuntur, non concludendum est a pari. 2° Si ignorantia invincibilis esset peccatum quia est effectus peccati, sequeretur motus con-

cupiscentiæ indeliberatos tot esse peccata, sunt enim et ipsi peccati Adami sequelæ : hoc autem directe contradicit definitioni concilii Tridentini, dicentis, sess. 5, can. 5 : « Si quis per Jesu Christi Domini nostri gratiam, quæ in » baptisate confertur... asserit non tolli totum id quod » veram et propriam peccati rationem habet... anathema » sit. » 3º Si peccatum originale consistat tantum in privatione justitiæ a Deo primis parentibus nostris concessæ et nobis destinatæ, ut communius nunc docetur, et dicemus infra, evanescit difficultas, siquidem ipsum peccatum non imputatur ad sensum objectionis, et privatio quorundam donorum justitiæ et sanctitati primitus junctorum non impedit quin, post naturæ reparationem, simus Deo grati finemque supernaturalem attingere valeamus.

Inst. 1º. Imputatur homicidium in ebrietate commissum, quia censetur in sua causa volitum : ergo *a pari*, etc.

R. Nego iterum consequentiam et paritatem. Ratio disparitatis est quod propria voluntas in homicidium reipsa influat, causam libere ponendo ; nullatenus vero propria voluntas causam ignorantia posuit : ergo non valet paritas.

Inst. 2º. Admissa hac doctrina, satius erit homini præcepta legis naturalis ignorare quam cognoscere : atqui hoc repugnat : ergo.

R. Dist. maj. Satius erit homini præcepta legis naturalis ignorare quam ea cognoscere et violare, *conc.*, quia ex duobus malis minus eligendum est ; satius erit simpliciter, *nego maj.* Ex tali enim ignorantia multa sequuntur mala gloriæ Dei, bono societatis, utilitati proximi et profectui nostro spirituali opposita. Aliunde simili argumento probaretur melius esse præcepta legis naturalis vincibiliter ignorare, siquidem ignorantia vincibilis minuit peccatum, quod tamen adversarii concedere nollent. Ergo.

Quæritur an ignorantia vincibilis fieri possit diuturnitate temporis invincibilis.

R. Quidam rigidiores negant, contententes ignoran-

tiam in sua origine voluntariam semper imputandam esse, quantumvis fuerit oblita, et ea quæ ex tali ignorantia fiunt, si mala sint, tot esse peccata. Cæteri vero docent 1º ipsum ignorantia peccatum licet memoriæ non occurrat, tamdiu subsistere quamdiu directe vel indirecte coram Deo non fuerit expiatum ; hoc quidem negari non potest ; 2º fieri posse ut homo præteritam negligentiam suam penitus obliviscatur, et paratus sit eam reparare si adverteret : atqui repugnat Deum peccata ex tali ignorantia commissa imputare ; tunc enim impossibilia juberet, quod infinitæ bonitati ejus adversatur : ergo. Vide *Coll. Andeg. (sur les Actes humains.)*

Valde tamen timenda est culpabilis ignorantia, propter se, et magis propter infausta ejus consecraria : ab illa igitur sedulo caveamus. Major autem adhibenda est diligentia in illa præcavenda, aut depellenda, prout ars vel professio exercenda gravioris est momenti, et juxta gradum intelligentiæ nostræ ; qui enim tardioris est ingenii, acriori incumbere debet labori ut hunc vincat defectum.

Notandum est ea quæ de ignorantia diximus, de errore pariter dicenda esse, cum eo tamen discrimine quod error facilius sit voluntarius quam ignorantia ; nam falsum supponit judicium : atqui facilius est a falso judicio abstinere quam ignorantiam depellere ; ideo enim falso judicamus, quia temere pronuntiamus : ergo.

Timeamus ne errores nostros circa mores facilius arbitremur invincibiles, dum errores aliorum reputamus vincibiles ; cum enim natura erroris et ignorantia ex dispositionibus internis pensanda sit, solus Deus eorum gradus scrutari et secernere potest : par igitur est periculum si indulgentius nos dijudicemus, et severius alios damnemus.

SECTIO QUARTA. — De passionibus.

Passiones, sub nomine concupiscentiæ a theologis sæpissime designatæ, sunt quædam commotiones nos ab bonum reale vel apparens excitantes, vel ab eo quod representatur ut malum retrahentes. Aliæ sunt corporales et aliæ spirituales, ut diximus in *Metaphysica*.

Alia sunt iterum antecedentes, quæ scilicet actum voluntatis præveniunt, et alia consequentes, quæ voluntatis sunt effectus, ut si quis inimicum occidere vel percudere volens, iram in semetipso excitet.

1° Certum est passiones generatim non esse malas in se, imo sapienter a Deo nobis donatas fuisse. Etenim passionibus commoti, bonum conservationi nostræ necessarium requirimus, malum nobis adversum fugimus, nobiliores actus virtutum exercemus: v. g., milites, desiderio gloriæ excitati vel ira inflammati, fortius dimicant; oratores, zelo vel alia mentis affectione vivide accensi, auditores efficacius percellunt eisque persuadent quod sentiunt.

2° Quamvis passiones nihil mali ex se habeant, sæpe tamen, in præsentis rerum ordine, trahunt homines extra limites inter quos stat virtus, et plures in vulgari suo nomine malæ sunt, v. g., superbia, avaritia, invidia, ambitio, voluptas, etc.

3° Si adeo vehementes sint passiones ut rationem penitus conturbent, liberum omnino tollunt; non enim est liberum sine prævia intellectus cognitione: at nulla est intellectus cognitio ubi ratio omnino perturbatur: ergo. Talis esse potest gravis et inopinatus timor.

4° Hoc casu excepto, passiones liberum non tollunt; vera enim manet potestas ab actibus ad quos inclinant abstinendi, vel eos a quibus removent faciendi.

5° Passiones ad bonum sensibile nos impellentes, voluntarium augent; his enim mens illecta, majori propensione in objectum delectabile sibi oblatum fertur, idque sive passiones sint antecedentes, sive sint consequentes.

6° Sed communiter liberum, sive ad bonum sive ad malum, minuunt; lumen quippe rationis obscurant, et eo ipso facultatem eligendi lædunt. Ergo.

Diximus *communiter*; nam qui passiones in se libera determinatione excitant ut in objectam quod appetunt ardentius ruant, non minus reputandi sunt liberi, *ut patet*.

Hinc qui ex prava consuetudine, quam corrigere non curant, actus prohibitos exercent, gravius peccant, quia propensius in malum feruntur, et nullam repetere possunt excusationem ex defectu libertatis. Eadem ratione, qui per bonorum operum vel actuum repetitionem, magnam facilitatem bonum volendi et faciendi contraxerunt, in singulis actibus et operibus merentur.

Discant juvenes libidines suas coercere: experientia enim constat eas in teneris annis non ægre refrenari: tunc facilis ac jucunda est perseverantia. Qui vero liberius eis indulgent, graves sibi imponunt catenas, quas postea difficile solvent. Qui, e contra, felicem habuerunt consuetudinem ab infantia bonum faciendi, infinitos meriti thesauros quasi incogitantes quotidie sibi acquirunt.

§ III. — De voluntario indirecto.

Sub hoc nomine intelligimus quidquid positive aut directe non fuit volitum, sed præter agentis intentionem sequitur ex causa positiva vel omissione voluntaria, vel ex aliqua cooperatione ad alterius peccatum. Nulla theologiæ moralis pars frequentioris est praxis, et numerosiores generat difficultates. Juvat ergo ut, quantum poterimus, lucidas exponamus regulas quibus juniores confessarii adjuti, de effectibus vel actibus indirecte volitis sane judicent. Dicemus 1° de effectibus indirecte volitis et sine aliorum interventu sequentibus, et 2° de cooperatione ad aliorum peccata.

SECTIO PRIMA. — De effectibus indirecte volitis et sine aliorum interventu sequentibus.

Duplici modo hi effectus contingere possunt, nempe ex causa positiva libere posita, v. g., si quis se inebriat, et ex ebrietate in blasphemias incidat; vel ex aliqua omissione, ut si famulus, bonis domini sui præpositus, non vigilet, et deprædantes non avertat.

Causa positiva potest esse illicita, ut in exemplo citato; vel licita aut indifferens, ut si quis equo ascensus velociter currat, et infantem in via positum conterat.

Item omissio potest esse officii status, ut in exemplo allato, vel alicujus indebiti, ut, v. g., si quis videat alterum damnum vicino inferentem, et non prohibeat, cum illud prohibere posset.

1° Effectus causæ vel omissionis, sive licitæ, sive etiam illicitæ, non est imputabilis nisi prævisus fuerit, aut prævideri potuerit et debuerit: id patet ex dictis ubi de ignorantia invincibili. Quæ enim nullatenus sunt voluntaria, ad peccatum imputari non possunt: at effectus etiam ex causa illicita vel ex omissione culpabili proveniens, qui non fuit prævisus, nec prævideri potuit aut debuit, nullatenus fuit voluntarius, *ut patet*: ergo.

2° Contra vero, si ex causa illicita vel ex omissione culpabili sequatur, et prævideri potuerit ac debuerit, voluntarius in sua causa merito judicatur, et ad peccatum imputatur. Constat ex iis quæ diximus, de ignorantia vincibili tractando.

3° Si ponatur causa per se licita, duplicem habitura effectum, unum bonum, et alterum malum, et malus præcedat bonum, quantumvis recta sit intentio, a peccato non excusabitur agens; *non enim facienda sunt mala ut eveniant bona*, Rom. III, 8: hinc abortum ope medicinæ procurare non licet, ut vita mulieris servetur.

4° Si causa per se licita duplicem habitura sit effectum, saltem æqualiter ex ipsa sequentem, vel existit ratio eam ponendi, vel non: si nulla sit ratio eam ponendi, certe ab illa abstinendum est, alioquin effectus malus ad peccatum merito imputaretur. Item si insufficientis esset ratio causam ponendi: unde qui sola recreationis causa vel ob aliam levem rationem cum equo vel curru per viam populo frequentatam præceps curreret, et aliquem conculcans occideret, homicidii reus esset. Non requiritur ad peccatum ut agens sibi proponat directe malum, sufficit quod absque ratione sufficienti causam ejus voluntarie ponat. Si causa esset mala, duplex tunc esset malitia, una ratione causæ et altera ratione effectus.

5° Si vero sufficiens existat ratio bonum effectum ob-

tinendi, tunc licet causam intuitu ejus ponere, malum effectum inde proventurum simpliciter permittendo: « Nihil enim prohibet, ait *S. Th.* 2 2, q. 64, art. 7, » unius actus esse duos effectus, quorum alter solum sit » in intentione, alius vero sit præter intentionem. » Aliunde, nisi hoc admitteretur principium, pii homines continuis anxietatibus torquerentur, et, cum gravi societatis detrimento, multa impedirentur bona; v. g., urbem obsidere non liceret, propter periculum occidendi innocentes, nec medicamenta mulieri gravidæ necessaria cum aliquo fœtus periculo præstare, nec quædam officia occasiones peccati inducentia exercere, etsi spes afflueret non consentiendi, etc.

Effectus autem non intentus dicitur malus, vel quia alteri nocet, vel quia in eo aliquid est materialiter malum; non vero quatenus ex actione procedit: non enim malus esse potest, quatenus ex actione procedit, nisi actio prohibeatur; verum, positis circumstantiis, non est lex actionem prohibens. Vera igitur ratio cur dictus effectus agentis non sit imputabilis non est defectus voluntarii, sed defectus legis actionem tunc prohibentis.

Ut autem talem causam ponere liceat, plures necessariae sunt conditiones, videlicet 1° ut bonus effectus malum præcedat vel saltem uterque ex eadem causa immediate sequatur, propter rationem jam expositam; 2° ut, juxta communem judicandi modum, bonus effectus malo præstet: hoc sedulo pensare debent reges eorumque consilarii antequam bellum indicent vel consulant; 3° major vel minor requiritur ratio excusans, prout malus effectus est gravior vel levior, magis vel minus certus, plus vel minus remote ex causa secuturus prævidetur: his moraliter attentis, cum metu, et tamen sine scrupulis, pronuntiandum est.

Queritur quandonam malitia effectus mali in causa tantum voliti contrahatur.

R. Malitia hujusce effectus contrahitur ipsomet actu quo ponitur causa, quia voluntas merito censetur indirecte velle omnia quæ ex illa causa secutura præviden-

tur aut facile prævideri possunt et debent. Unde « Si » quis, ait *S. Th.* 2 2, q. 79, art. 3, ad 3, se inebriavit, » et non potest surgere ad Matutinas, omissio Matutinarum est etiam voluntaria. » Sic etiam, quamvis huiusmodi omissio per accidens non eveniat, fuit tamen culpabilis in causa et declaranda est in confessione.

Hæc malitia æquivalet omnibus peccatis quæ prævidentur aut facile prævideri debent inde secutura, et perseverat donec causa sincere fuerit retractata : attamen peccatum externum non consummatur, et pœna ei annexa non incurritur, nisi tempore quo effectus sequitur, idque etiamsi agens tunc sui non sit compos. Sic *Gonnet, Billuart, Collet, Dens, etc.*

Si autem causa sincere fuerit retractata, effectus ad peccatum non imputabitur, quia jam non est voluntarius; inducit tamen obligationem restituendi, si iustitiam commutativam lædat : agens quippe, in eo casu, causam damni culpabiliter posuit : ergo, quantumvis de culpa doleat, tenetur vel damnum efficaciter impedire, vel illud reparare.

SECTIO SECUNDA. — De cooperatione ad aliorum peccata.

Triplici modo hæc cooperatio fieri potest, videlicet præbendo aliis occasionem peccandi, ut, v. g., si mulier formosa coram viris libidinibus deditis appareat; vel subministrando aliis materiam qua prævidentur abusuri ad peccandum, v. g., si caupo præbeat vinum hominibus se inebriaturis, vel alios inter malum operandum adiuvando, v. g., scapulas submittendo ut aliquis per fenestram ascendat ad furandum, ad luxuriandum, etc.

1° Apud omnes constat licitum non esse cum alio in ipsomet actu criminoso cooperari, illum, v. g., adiuvando ad alterum injuste occidendum aut mutilandum, ad luxuriandum, ad se jugulandum, etc., quia tunc actio cooperationis in se mala esset et nulla ratione excusari posset.

2° Certum est pariter eum qui peccato alterius consen-

tiens cum illo ad peccandum cooperatur, sive occasionem præbendo, sive materiam subministrando, sive illum etiam per actum in se bonum adiuvando, peccati alieni, v. g., luxuriæ, gulæ, superbix, etc., complicem fieri, et insuper gravis peccati contra charitatem reum se constituere; vult enim ruinam spiritualem proximi, ad cuius peccatum libenter concurrat.

3° Non minus certum est illicitum esse in hoc triplici casu cum alio ad peccandum concurrere, etiam peccatum ejus detestando, nisi adsit ratio talem cooperationem honestans, id est, nisi intendatur effectus bonus et sufficiens ut malus e culpa alterius secuturus rationabiliter permitti possit; præceptum enim charitatis exigit ut malum proximi avertamus, quando sine gravi nostro vel aliorum detrimento illud avertere possumus : hoc principium ab omnibus admittitur. Ergo.

4° Contra vero, ubi sufficiens existit ratio occasionem præbendi vel materiam subministrandi, qua alter prævidetur ex malitia sua abusurus ad peccandum, vel etiam eum per actum in se bonum adiuvandi, nullum in hoc faciendo est peccatum : nisi enim principium istud admitteretur, ordo moralis evidenter turbaretur; quia, cum fere nihil sit in mundo quo quidam saltem homines non abutantur, ab omnibus abstinendum esset. Ergo.

Hinc 1° junior puella, formis speciosa, quæ, sola curiositatis, joci aut vanitatis causa, virorum moribus perditorum oculis se objicit, graviter peccat, quia prævidere debet multos in ipsius aspectu occasionem mortaliter peccandi inventuros esse; sed divinis officiis assistere et per vias publicas propter sua negotia aut propter sanitatem deambulare potest, licet quosdam ipsius occasione peccaturos esse non ignoret; sufficientem enim habet rationem hoc permittendi.

Hinc 2° ancilla in diversorio existens, carnes diebus prohibitis coram hospitibus eas sine causa excusante petentibus apponere non potest, si absque gravi detrimento hac domo exire et aliam magis sibi convenientem invenire possit; secus, carnes apponendo non peccabit. Major

requireretur ratio si ageretur de vino hominibus se inebriaturis præstando.

Hinc 3° qui ob metum levem scalam sustentaret, vel scapulas præberet furi per fenestram ascendere volenti, mortaliter peccaret: si vero ad vitandam mortem probabilissime sibi imminentem, mutilationem aut aliud grave detrimentum, hoc faceret, a peccato excusaretur; qui enim damnum in hoc casu patitur, rationabiliter invitus esse non potest. Vide quæ diximus in Tractatu *de Restitutione*, sectione *de Participante*, prop. II.

His circa cooperationem principiis frequenter opus erat, tempore perturbationis Gallicanæ, ad solvendos innumeros casus qui sæpissime occurrebant, v. g., ad judicandum an liceret in exercitibus Reipublicæ contra regis defensores decertare, an arma militibus Reipublicæ vendere aut præstare, an ea conficere, an materias ad ea conficienda subministrare, an vestes militares consuere, an pannum ad eas faciendas dare, etc., an cereos sacerdotibus schismate infectis vendere, an ornamenta pro ipsis contexere, an campanas in eorum ecclesiis pulsare liceret, etc. lisdem principiis nunc definiendum est an liceat vestes et ornamenta ludentium in theatris conficere, aulam ludis theatricis vel saltationibus publicis destinatum parare, mundare, illuminare, et sic de multis aliis quæ passim in decursu theologiæ moralis et multo frequentius in ministerii sacri exercitio occurrunt: pro quibus recte solvendis attendendum est 1° ad gradum influxus causæ occasionalis vel cooperationis in malum effectum; 2° ad gravitatem effectus mali secuturi et ad necessitatem vel opportunitatem boni effectus qui intenditur; 3° ad probabilitatem quod alioquin malus effectus non eveniret; 4° examinandum est an malum quod adventurum prævidetur aut timetur, jura alterius læsurum sit, nec ne; major enim requiritur ratio si agatur de malo alteri contra voluntatem ejus inferendo, quam si de malo cui assentiret quæstio esset.

CAPUT SECUNDUM.

DE FINE ACTUUM HUMANORUM.

Finis generatim est id cujus gratia fit aliquid. Multiplex distinguitur: 1° alius est *operis* et alius *operantis*: finis operis ille est in quem opus ex natura sua necessario tendit, ut, in eleemosyna, sublevatio pauperis: finis operantis est ille quem agens sibi proponit, v. g., amor Dei aut vana gloria in eleemosyna.

2° Finis operantis est *intermedius*, vel *ultimus*: finis intermedius ille est quem agens ita sibi proponit, ut eum ad ulteriorem referat, v. g., vir christianus, medicinam sumendo, sanationem ita sibi proponit, ut eam ad gloriam Dei referat; finis vero ultimus ille est qui ad alium non refertur, in quo igitur voluntas plene quiescit.

3° Duplici modo finis potest esse *ultimus*, *positive* scilicet et *negative*. Est positive ultimus, quando voluntas alium quemlibet excludit: est vero negative ultimus, quando voluntas sic in eo quiescit ut ulteriorem tamen non excludat: v. g., negotiator avarus ita lucrum sibi proponit ut ad illud faciendum paratus sit Deum offendere: negotiator vero christianus lucrum pariter sibi proponit et in eo quiescit, sed Deum non excludit, et mallet mori quam eum propter lucrum offendere.

Certum est 1° hominem libere agentem aliquem finem semper sibi proponere; agere enim libere est aliquid eligere; aliquid eligere est aliquid sibi proponere: porro aliquid sibi proponere est agere propter finem.

Certum est 2° omnes actus humanos ad ultimum finem, vel positive, vel saltem negative referri: fieri enim non possunt, ex modo dictis, sine aliquo fine: vel autem finis ille ad ulteriorem saltem negative refertur, vel non: si prius, finis ulterior est ultimus; si posterius, ipse finis, quem intendit agens, est ultimus. Ergo.